

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ

КОЗИРЄВА ОЛЕНА ВАДИМІВНА

УДК 332.012.2

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ У ПРОСТОРОВІЙ
ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України

Науковий консультант: член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук, професор
Кизим Микола Олександрович,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку
НАН України, директор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Гонта Олена Іванівна,
Чернігівський національний технологічний університет,
директор Навчально-наукового інституту економіки

доктор економічних наук, доцент
Дмитришин Леся Ігорівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника», професор кафедри економічної
кібернетики

доктор економічних наук, професор
Кондратенко Наталія Олегівна,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова,
професор кафедри менеджменту і адміністрування

Захист відбудеться «27» грудня 2016 року о 13.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.251.01 у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-а.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-а.

Автореферат розісланий «27» листопада 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Красноносова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Тривалий період часу – з 1991 по 2016 рр. – соціально-економічний розвиток регіонів України характеризувався подальшою диференціацією. Зростання розриву між максимальними та мінімальними значеннями показників соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема ВРП на одну особу, склало 8,8 разу у 2014 р.; наявних доходів населення – у 10,3 разу у 2015 р.; рівня безробіття за методологією МОП – 2,8 разу за січень – вересень 2016 р.; обсягів реалізованої промислової продукції – 38,9 разу за січень – вересень 2016 р., що свідчить про збереження центр-периферійних відносин між регіонами в соціально-економічному просторі країни. Така ситуація знижує загальну ефективність функціонування економіки країни, що позначається на падінні її позиції в різних рейтингах міжнародних організацій. Наприклад, за індексом глобальної конкурентоспроможності Україна у 2015 р. у порівнянні з 2014 р. змістилася із 76 на 79 місце.

Значна кількість напівпериферійних і периферійних регіонів країни з боку держави потребує підтримки, спрямованої на вирівнювання їх соціально-економічного розвитку, а також впровадження механізму сприяння активізації господарської діяльності в полюсах економічного зростання. Вибір і реалізація цих заходів вимагає відповідного теоретико-методологічного забезпечення, що й зумовило вибір теми дисертації.

Проблеми просторового розвитку регіонів країни досліджували Ф. Айдало, П. Бакланов, Р. Буайс, А. Браманти, О. Гейман, М. Гроссетті, Л. Дмитришин, М. Кизим, П. Кругман, Г. Лаппо, Г. Мюрдаль, М. Фуджита та ін.

Теоретико-методичні аспекти формування інноваційних поштовхів для пошвавлення економічного зростання у проблемних периферійних регіонах країни представлені в роботах Е. Венаблеса, О. Гонти, Н. Кондратенко, Л. Суарес-Вілла, Ч. Харріса, Б. Хорєва, Ю. Шаталіна.

Разом з тим, проблема скорочення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах збереження центр-периферійних відносин потребує відповідного вирішення, що й визначило актуальність даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно до планів науково-дослідних робіт Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за темами: «Механізм формування і державної підтримки регіональних науково-виробничих кластерних структур в умовах глобалізації» (№ д. р. 0107U006355), в якій здобувачем узагальнено теоретичні аспекти формування моделей кластерних структур у регіонах України; «Наукове обґрунтування соціально-економічного розвитку проблемних регіонів України» (№ д. р. 0110U008125), в якій здобувачем обґрунтовано положення концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України; «Модернізація системи управління соціально-економічним розвитком регіонів» (№ д. р. 0114U005027), у якій здобувачем розроблено методичні положення щодо дослідження факторів економічного зростання регіонів країни.

Мета дисертаційної роботи полягає в розробці теоретико-методологічного забезпечення зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у

просторовій економіці України.

Для досягнення мети в роботі було вирішено ряд завдань:

- розроблено концепцію просторового соціально-економічного розвитку регіонів України;
- обґрунтовано концептуальну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни;
- запропоновано операційну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни;
- побудовано структурно-логічну схему оцінки факторів економічного зростання регіонів;
- обґрунтовано методичний підхід до ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни;
- визначено систему понять, що описують диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни;
- обґрунтовано методичний підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток;
- удосконалено методичний підхід до структурного дослідження центр-периферійних відносин між регіонами України;
- розроблено методичні положення щодо позиціонування регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку;
- розроблено методичні положення щодо ідентифікації динамічності ВРП регіонів України;
- розвинуто класифікацію соціально-економічних станів регіонів країни;
- розроблено методичні положення з вибору інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України;
- складено логічну схему взаємозв'язку між поняттями теорії зростання.

Об'єктом дослідження є процес просторового соціально-економічного розвитку регіонів України.

Предметом дослідження виступає теоретико-методологічне забезпечення зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України.

Методологія і методи дослідження. Методологія дисертаційної роботи базується на теоріях та концепціях соціально-економічного та просторового розвитку регіонів. Отримання наукових результатів базувалося на використанні таких методів та прийомів: аналізу та синтезу, логічного конструювання – для обґрунтування гіпотез концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України; індукції та дедукції – для узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду й обґрунтування напрямів державної підтримки вирівнювання просторового соціально-економічного розвитку регіонів; матричного підходу – для ідентифікації проблемних регіонів у площині їх соціально-економічного розвитку; шкалювання та економічної компаративістики – для оцінки динамічності економічного зростання регіонів; формалізації та структурної декомпозиції – для структуризації факторів економічного зростання регіонів; контент-аналізу – для побудови класифікації соціально-

економічного стану регіонів країни та визначення послідовності зростання проблемності їх соціально-економічного розвитку, а також для уточнення сутності понять, що описують диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти України та інших країн; статистичні дані Державного комітету статистики України, міжнародних аналітичних і рейтингових агенцій, а також інші джерела.

Наукова новизна отриманих результатів.

У дисертаційній роботі розроблено концепцію просторового соціально-економічного розвитку України, що складається з ряду взаємопов'язаних гіпотез.

У процесі дослідження одержані наукові результати різного рівня наукової новизни:

у перше:

обґрунтовано концепцію просторового соціально-економічного розвитку регіонів України, яка базується на ряді доведених гіпотез: 1 – про неоднорідність соціально-економічного простору країни; 2 – про асиметричність розподілу регіонів країни за рівнем їх соціально-економічного розвитку; 3 – про нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів країни; 4 – про зростання кількості проблемних регіонів у країні за рівнем їх соціально-економічного розвитку; 5 – про пріоритетність впливу факторів на соціально-економічний розвиток регіонів країни; 6 – про ієрархічність побудови соціально-економічного простору країни; 7 – про конвергентно-дивергентні процеси розвитку ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни; 8 – про поляризацію точок економічного зростання соціально-економічного простору країни;

розроблено концептуальну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни, складовими якої є поляризація, дивергенція, конвергенція, вирівнювання, рівномірність, пропорційність, однорідність, асиметричність, динамічність, проблемність та безпроблемність, ієрархічність та неієрархічність як різні стани соціально-економічного розвитку регіонів країни;

запропоновано операційну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни, яка передбачає реалізацію досліджень за напрямками: оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів; визначення ступеня однорідності соціально-економічного простору країни та асиметричності в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів; ідентифікація стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів; оцінка факторів економічного зростання регіонів; ідентифікація ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни; виявлення поляризації точок економічного зростання соціально-економічного простору країни;

запропоновано структурно-логічну схему оцінки факторів економічного зростання регіонів, яка передбачає урахування таких груп факторів: природничі (масштабність та конфігурація території, природно-ресурсний потенціал); базові набуті (людський потенціал, інфраструктура, агломераційність); змінні фактори саморозвитку і самофінансування (інвестиції, науково-технічні та інноваційні,

експорт, прогресивність структури економіки);

обґрунтовано методичний підхід до ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни, який передбачає оцінку рівня соціально-економічного розвитку регіонів; визначення ступеня однорідності соціально-економічного простору країни; оцінку асиметричності соціально-економічного розвитку регіонів; визначення проблемності, рівномірності та динамічності економічного розвитку регіонів країни;

удосконалено:

систему взаємопов'язаних понять, що описують диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни, яка, на відміну від існуючих, включає в себе такі: «безпроблемні регіони», «проблемні регіони», «проблемні депресивні регіони», «проблемні слаборозвинені регіони», «проблемні кризові регіони»;

методичний підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток, особливістю якого є реалізація таких взаємопов'язаних етапів, як: оцінка соціального та економічного розвитку регіонів України; визначення зв'язку між інтегральним показником факторів економічного зростання та показниками соціально-економічного розвитку; оцінка сили впливу часткових показників факторів економічного зростання на економічний та соціальний розвиток регіонів України; ідентифікація факторів, що здійснюють позитивний і негативний вплив на економічний та соціальний розвиток регіонів України;

методичний підхід до структурного дослідження центр-периферійних відносин між регіонами України, який відрізняється від існуючих реалізацією таких взаємопов'язаних етапів: проведення кластеризації регіонів за результатами оцінки факторів економічного зростання, а також їх економічного та соціального розвитку; інтерпретація отриманих кластерів з точки зору їх ролі та місця в системі «центр-периферія»; структурний компонентний аналіз отриманих кластерів; визначення центр-периферійних відносин між регіонами України;

методичні положення щодо позиціонування регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку, відмінністю яких є ідентифікація таких станів регіонів країни, як: соціально та економічно безпроблемні; соціально безпроблемні, але середньої економічної проблемності; середньої соціальної та високої економічної проблемності та ін., що дозволяє підвищити рівень обґрунтованості вибору стратегій соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах сформованих у країні центр-периферійних відносин;

методичні положення щодо ідентифікації динамічності ВРП регіонів України, особливість яких полягає в урахуванні станів динаміки економіки, а саме: випереджаюча, наздоганяюча, відстаюча, деградує економіка, а практична цінність – у визначенні дієвих критеріїв для дослідження центр-периферійних відносин;

дістали подальшого розвитку:

класифікація соціально-економічних станів регіонів країни, що, на відміну від існуючих, базується на логічному ланцюгу «депресивні – слаборозвинені – кризові регіони» й дозволяє обґрунтувати шкалу для визначення стадій проблемності

соціально-економічного розвитку регіонів;

методичні положення з вибору інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України, що спрямовані на утворення точок економічного зростання в регіоні та відрізняються урахуванням системи запропонованих принципів та послідовністю доведених етапів;

логічна схема взаємозв'язку між поняттями теорії зростання, яка, на відміну від існуючих, оперує поняттями: «економічне ядро», «полюс зростання», «вісь зростання», «базисні елементи», «зона випереджаючого зростання», «агломерація», «місто», «галузь», «підприємство», «територіально-виробничий комплекс», «полюс конкурентоспроможності», «кластер», «освітня установа», «науково-дослідні інститути» та спрямована на ідентифікацію потенційних точок соціально-економічного зростання в регіоні.

Практичне значення отриманих результатів. Практичну цінність результатів дисертації становить теоретико-методичне забезпечення дослідження нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни, що дозволить підвищити рівень наукової обґрунтованості управлінських рішень з розробки стратегії на національному та регіональному рівнях.

Результати різного рівня наукової новизни впроваджені в роботу:

1. Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України: складові теоретико-методичного забезпечення визначення тенденцій та проблем соціально-економічного розвитку регіонів і оцінювання потенціалу проблемних (депресивних) територій (довідка № 293/872 від 13.09.2016 р.).

2. Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України: положення концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України (довідка № 02-07/329 від 20.12.2015 р.).

3. Харківської міської ради під час розробки Стратегії розвитку м. Харкова до 2020 р. (без номеру).

Особистий внесок автора у результати дослідження. Дисертаційна робота представляє самостійно виконану працю, де відображено авторське тлумачення вирішення проблеми дослідження нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України в рамках центр-периферійних відносин. Усі винесені на захист наукові результати та висновки одержані самостійно, внесок здобувача в колективні праці за списком праць виділений окремо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися й обговорювалися на Всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2012 р.); «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2013 р.); «Актуальні проблеми економічного розвитку» (м. Харків, 2014 р.); «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (м. Харків, 2016 р.); International scientific and practical conference. Trends of modern science (м. Шефільд, 2016 р.); Aktuální vědecké vymoženosti – 2016 (м. Прага, 2016 р.); Zprávy vědecké ideje – 2016 (м. Прага, 2016 р.); «Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2016 р.).

Публікації. Основні наукові результати проведеного дослідження, теоретичні положення та практичні рекомендації опубліковані в 32 наукових працях, у тому числі: 1 одноосібна монографія; розділи в 3 колективних монографіях; 20 наукових статей в наукових фахових виданнях України та тих, які включено до міжнародних наукометричних баз, 2 статті в інших виданнях і 6 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Загальний обсяг публікацій становить 184,65 ум. друк. арк., особисто здобувачу належить 93,82 ум. друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, висновків, списку використаних джерел з 420 найменувань та 3 додатків. У роботі подано 94 таблиці та 104 рисунки. Обсяг основного тексту складає 365 сторінок машинописного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** визначено актуальність теми дисертації, мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження, представлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію щодо їх публікації та практичного впровадження.

У **першому розділі** – «Диференціація соціально-економічного розвитку регіонів України та ЄС і їх державна підтримка» – здійснено аналіз диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України; проведено оцінку диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у країнах – членах ЄС; узагальнено основні напрями та інструменти державної підтримки проблемних регіонів в Україні; досліджено складові політики вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів у ЄС.

Сучасні процеси соціально-економічного розвитку регіонів України є складними та слабо визначеними і потребують детального аналізу з метою визначення чинників диференціації розвитку та виникнення проблемних регіонів (рис. 1).

Запропонована на рис. 1 аналітична схема передбачає проведення дослідження однорідності розвитку регіонів України, для чого використовується показник варіації інтегральних або узагальнюючих показників економічного та соціального розвитку регіонів. Узагальнюючим показником економічного розвитку регіонів країни є ВРП на одну особу (рис. 2), а інтегральний показник соціального розвитку регіонів розрахований на основі зведення системи часткових показників.

Отже, за період, що аналізується, коефіцієнт варіації за показником ВРП на одну особу мав тенденцію до збільшення від 53,8% у 2011 р. до 60,1% у 2013 р. Тож можна констатувати, що у 2013 р. економічний простір України за показником ВРП на одну особу досяг ступеня неоднорідності. Коефіцієнт варіації за інтегральним показником соціального розвитку збільшився з 43,2% у 2001 р. до 75,5% у 2013 р. Таким чином, соціальний простір України є також неоднорідним, і ця неоднорідність продовжує зростати.

Оцінка асиметричності розподілу регіонів України в її соціально-економічному просторі за допомогою коефіцієнтів асиметрії інтегрального та узагальнюючого показників економічного й соціального розвитку регіонів свідчить про таке:

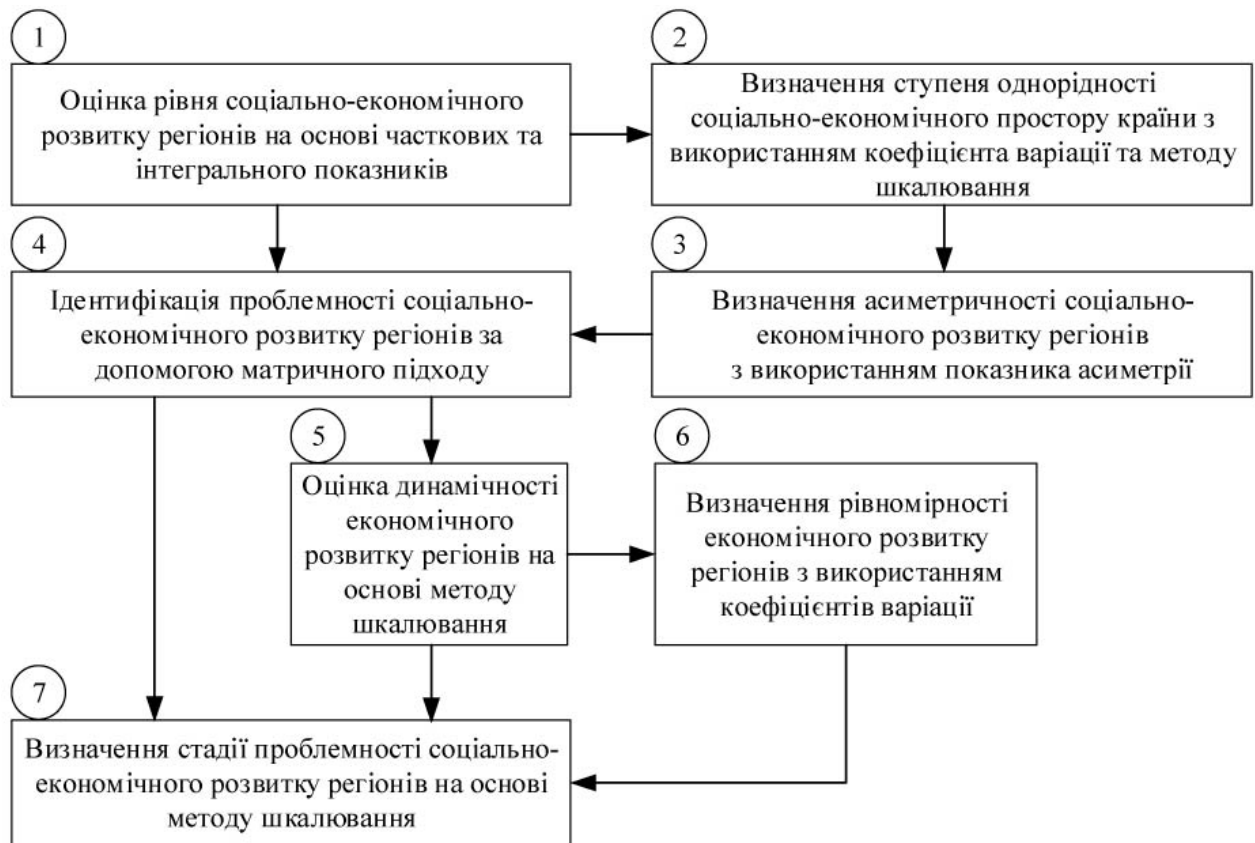

Рис. 1. Методичний підхід до ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни

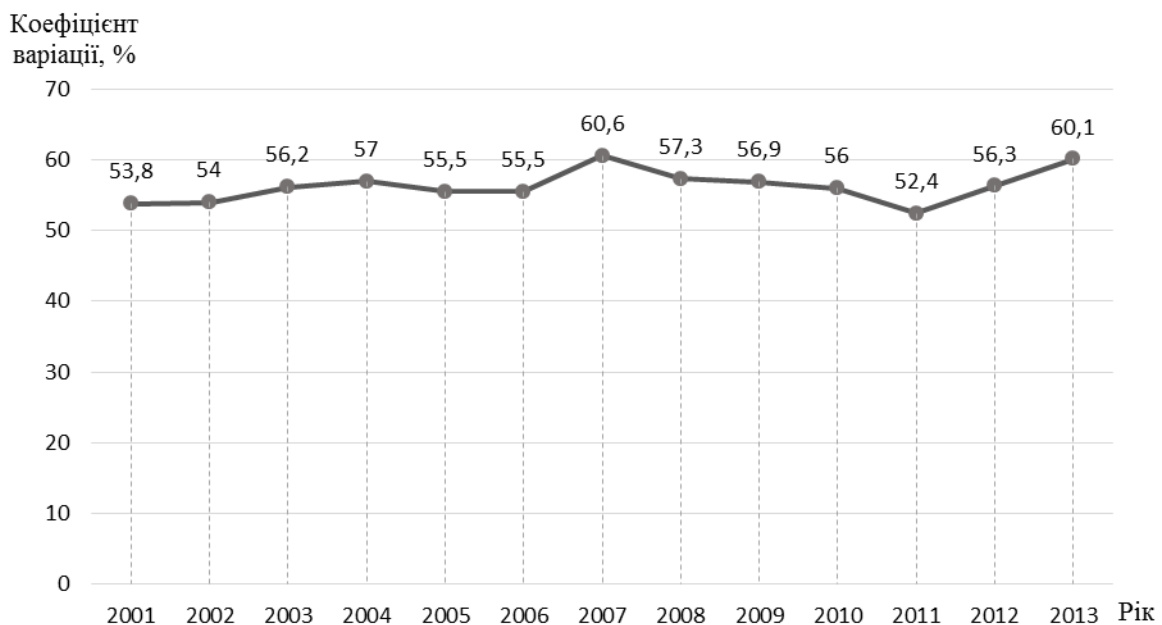

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта варіації ВРП на одну особу регіонів України у 2001–2013 рр.

– за показником ВРП на одну особу розподіл регіонів України в економічному просторі мав правосторонню асиметрію, що свідчить про наявність великої кількості

проблемних регіонів, які мають рівень економічного розвитку нижчий за середній по країні;

– за інтегральним показником соціального розвитку регіони України в соціальному просторі мали правосторонню асиметрію, що свідчить про наявність великої кількості проблемних регіонів, які мають рівень соціального розвитку нижчий за середній по країні; при цьому за період, що аналізується, їх кількість збільшилася.

Ідентифікацію проблемних регіонів у країні, згідно із запропонованим підходом, необхідно здійснювати за допомогою двовимірної матриці в площині їх соціально-економічного розвитку (рис. 3).

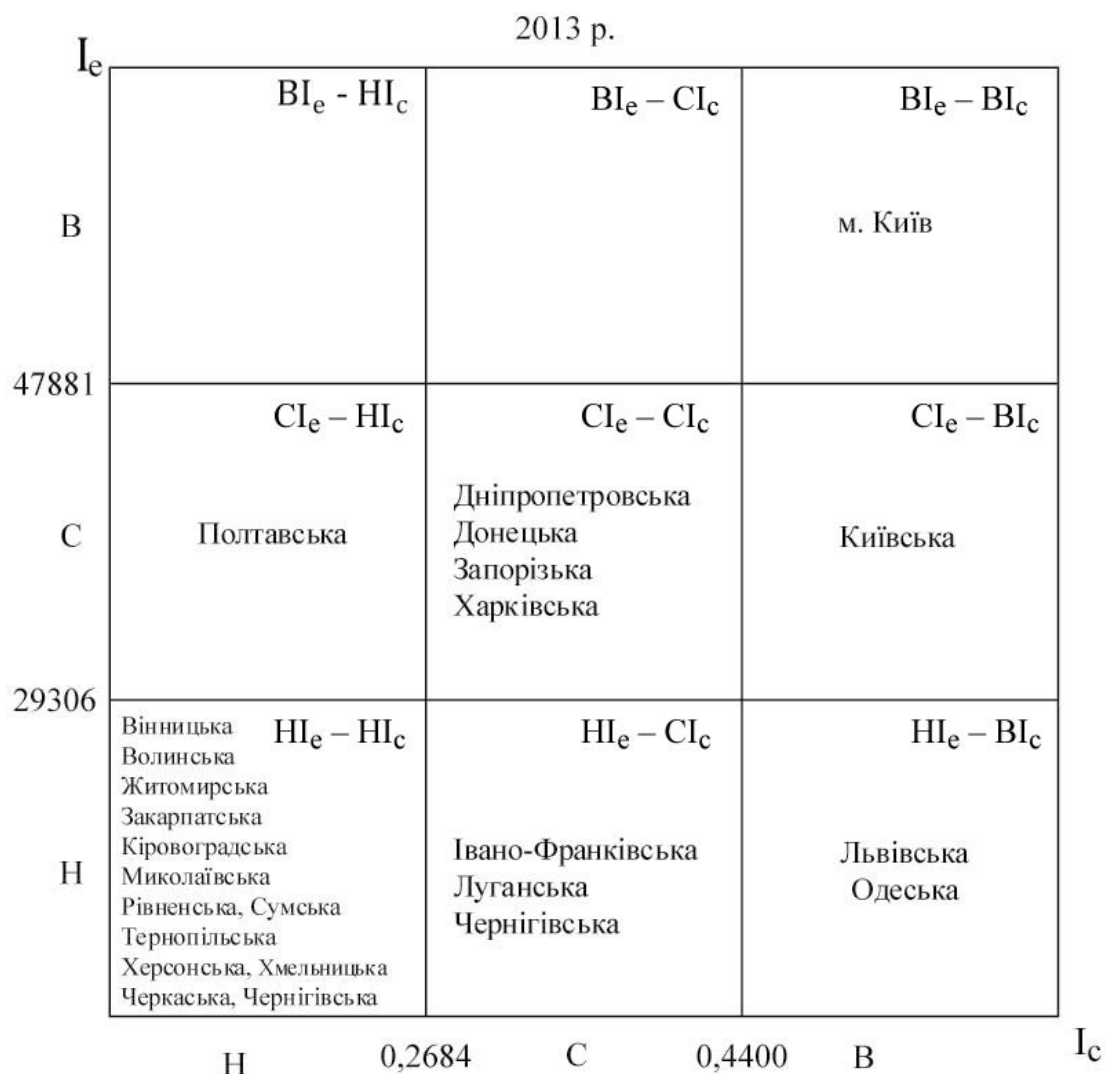

Рис. 3. Розподіл регіонів України у 2013 р. в квадрантах матриці в площині проблемності їх соціально-економічного розвитку

Матриця складається з 9 квадрантів, які характеризують такий стан регіонів країни: соціально й економічно безпроблемні ($BI_e - BI_c$), соціально безпроблемні, але середньої економічної проблемності ($CI_e - BI_c$), середньої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні ($BI_e - CI_c$), середньої соціальної та економічної проблемності ($CI_e - CI_c$), соціально безпроблемні, але високої економічної проблемності ($HI_e - BI_c$), високої соціальної проблемності, але економічно

безпроблемні ($BI_e - HI_c$), середньої соціальної та високої економічної проблемності ($HI_e - CI_c$), високої соціальної проблемності та середньої економічної проблемності ($CI_e - HI_c$), високої соціальної та економічної проблемності ($HI_e - HI_c$).

Згідно з проведеними розрахунками регіони України у 2013 р. у квадрантах матриці у площині проблемності соціально-економічного розвитку розподілилися таким чином. У 2013 р. Івано-Франківська, Луганська, Львівська і Чернівецька області покращили свої позиції в квадрантах матриці оцінки соціально-економічного розвитку; Вінницька, Волинська, Донецька, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Черкаська та Чернігівська області – погіршили; Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька області та м. Київ зберегли свої позиції.

З метою поглиблення дослідження чинників, що впливають на диференціацію економічного розвитку, у роботі запропоновано проводити ідентифікацію типу динамічності економічного зростання (зміни ВРП) регіонів країни, для чого визначено такі критерії (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії ідентифікації динамічності ВРП регіонів країни

Динаміка економіки регіону	Критерій
Випереджаюча (ВР)	$\frac{\Delta ВРП_i}{\Delta ВРП_{BC}} \geq 1,0,$ де $\Delta ВРП_i$ – динаміка ВРП i-го регіону країни; $\Delta ВРП_{BC}$ – середнє значення динаміки ВРП регіонів країни, які мають вище значення цього показника, ніж середнє по країні
Наздоганяюча (НГ)	$\Delta ВРП_c \leq \Delta ВРП_i < \Delta ВРП_{BC},$ де $\Delta ВРП_c$ – середнє значення динаміки ВРП по регіонах країни
Відстаюча (ВС)	$\frac{\Delta ВРП_i}{\Delta ВРП_c} < 1,0$
Деградуєча (Д)	$\Delta ВРП_i \leq 0$

Згідно з цими критеріями до регіонів з випереджаючим зростанням ВРП віднесено: Дніпропетровську, Київську, Полтавську і Черкаську області; з наздоганяючим зростанням: Житомирську, Івано-Франківську, Кіровоградську, Львівську, Харківську області та м. Київ; з відстаючим зростанням: Вінницьку, Волинську, Донецьку, Закарпатську, Запорізьку, Луганську, Миколаївську, Одеську, Рівненську, Тернопільську, Херсонську, Хмельницьку та Чернігівську області.

Динамічне зростання ВРП у 2001–2013 рр. дозволило одним регіонам (Дніпропетровському та Харківському і м. Києву) втримати високі позиції за рівнем соціально-економічного розвитку, а іншим (Івано-Франківському та Львівському) його підвищити. Водночас низька динамічність ВРП в аналізованому періоді призвела до погіршення рівня соціально-економічного розвитку ряду регіонів країни: Вінницького, Волинського, Донецького, Миколаївського, Одеського та Чернігівського.

Узагальнення основних підходів до визначення типів розвитку регіонів дозволило запропонувати схему формування поняття «проблемні регіони», яка складається з таких блоків: депресивні, кризові, слаборозвинуті регіони. Ґрунтуючись на цій схемі, у роботі запропоновано класифікацію соціально-економічних станів регіонів країни. Соціально-економічний стан регіонів поділяється на такі типи: проблемний і безпроблемний. Своєю чергою, до регіонів із проблемним станом належать депресивні, слаборозвинені та кризові регіони.

Виходячи з цього, послідовність (стадійність) зростання проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни має такий вигляд: депресивні → слаборозвинені → кризові, що дозволяє ідентифікувати стадії проблемності для кожного з регіонів України (табл. 2).

Таблиця 2

Ідентифікація регіонів України за стадією проблемності соціально-економічного розвитку у 2013 р.

Регіон	Рівень проблемності у 2001 р.	Динаміка зростання за 2001–2013 рр.	Рівень проблемності у 2013 р.	Стадія проблемності
1	2	3	4	5
м. Київ	$BI_e - BI_c$	НР	$BI_e - BI_c$	Безпроблемний
Київський	$CI_e - HI_c$	ВР	$CI_e - BI_c$	Безпроблемний
Дніпропетровський	$CI_e - CI_c$	ВР	$CI_e - CI_c$	Безпроблемний
Донецький	$CI_e - BI_c$	ВС	$CI_e - CI_c$	Депресивний
Запорізький	$CI_e - CI_c$	ВС	$CI_e - CI_c$	Депресивний
Харківський	$CI_e - CI_c$	НР	$CI_e - CI_c$	Безпроблемний
Львівський	$HI_e - HI_c$	НР	$HI_e - BI_c$	Слаборозвинений
Одеський	$CI_e - CI_c$	ВС	$HI_e - BI_c$	Слаборозвинений
Івано-Франківський	$HI_e - HI_c$	НР	$HI_e - CI_c$	Слаборозвинений
Луганський	$HI_e - HI_c$	ВС	$HI_e - CI_c$	Слаборозвинений
Чернігівський	$HI_e - CI_c$	ВС	$HI_e - CI_c$	Слаборозвинений
Полтавський	$CI_e - CI_c$	ВР	$CI_e - HI_c$	Слаборозвинений
Вінницький	$HI_e - CI_c$	ВС	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Волинський	$HI_e - CI_c$	ВС	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Житомирський	$HI_e - HI_c$	НР	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Закарпатський	$HI_e - HI_c$	ВС	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Кіровоградський	$HI_e - HI_c$	НР	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Миколаївський	$CI_e - HI_c$	ВС	$HI_e - HI_c$	Кризовий

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
Рівненський	$HI_e - HI_c$	BC	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Сумський	$HI_e - HI_c$	BC	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Тернопільський	$HI_e - HI_c$	BC	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Херсонський	$HI_e - HI_c$	BC	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Хмельницький	$HI_e - HI_c$	BC	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Черкаський	$HI_e - CI_c$	BP	$HI_e - HI_c$	Кризовий
Чернівецький	$HI_e - HI_c$	BC	$HI_e - HI_c$	Кризовий

Отже, в Україні чотири регіони (16% від загальної кількості) є безпроблемними, два (8%) – депресивними, шість (24%) – слаборозвинутими, 13 (52%) – кризовими.

Дослідження процесів соціально-економічного розвитку регіонів країн ЄС свідчить про їх різноспрямований характер.

У масштабі ЄС найвищого рівня ВВП на одну особу досягли країни-члени: Німеччина, Великобританія, Франція, які мають меншу питому вагу проблемних за соціально-економічним розвитком регіонів. Такі країни, як Іспанія і Польща, з більшою питомою вагою проблемних за соціально-економічним розвитком регіонів, мали і менший у цілому по ЄС рівень ВВП на одну особу.

Здобутки теорії «центр – периферія» дозволили згрупувати регіони країн – членів ЄС за трьома рівнями: центр (у тому числі ядро); напівпериферія та периферія. Поряд з цим було виділено проблемні регіони, розподілені на: соціально проблемні, економічно проблемні та соціально й економічно проблемні.

У роботі досліджено склад моделей «центр – периферія» таких країн ЄС, як: Німеччина, Іспанія, Франція, Італія, Польща та Великобританія.

За моделлю «центр – периферія» Німеччини до центру належать 27 регіонів, або 71,0% від їх загальної кількості, у тому числі ядро складають 31,6% регіонів; до напівпериферії належать 7,9% регіонів, до периферії – 21,8% регіонів. Проблемними регіонами в цій країні визнано вісім регіонів, з них три – економічно проблемні, п'ять – соціально й економічно проблемні.

За моделлю «центр – периферія» Польщі до центру належать вісім регіонів, або 50,0% від їх загальної кількості; до напівпериферії та периферії – по 25% регіонів. Проблемними регіонами в цій країні визнано чотири регіони, з них два – економічно проблемні, два – соціально й економічно проблемні.

У роботі аналіз законодавчого забезпечення державної підтримки проблемних регіонів України, що формуються в рамках центр-периферійних відносин, запропоновано проводити за такими напрямками: нормативно-правове забезпечення (базове законодавство, регламентуюче законодавство, науково-методичне забезпечення); часовий вимір (формування стратегії та контроль за її реалізацією, регіональна політика, механізм реалізації стратегії); функції державного управління (прогнозування, оцінка і моніторинг, планування, організація, контроль); організаційне забезпечення (центральні та регіональні органи виконавчої влади, регіональні інституції); інструментальне забезпечення (програма (план) заходів реалізації

стратегії, програма подолання депресивності території, цільові державні та регіональні програми, регіональні угоди, угоди з державно-приватного партнерства, інвестиційні проекти); фінансове забезпечення (кошти місцевих бюджетів, субвенції, трансфери, кошти державного фонду регіонального розвитку, міжнародна технічна допомога, кредити і позики, кошти приватних інвесторів); об'єкт управління (регіони, райони, міста, громади).

Згідно із запропонованим підходом у роботі було досліджено еволюцію нормативно-правового забезпечення України у сфері регіонального розвитку за період з 1991 р. до початку 2016 р. Було виділено чотири етапи: I етап (1991–1999 рр.); II етап (2000–2004 рр.); III етап (2005–2013 рр.); IV етап (з 2014 р. по теперішній час).

На першому етапі в Україні була фактично відсутня системна державна політика регіонального розвитку, яка носила епізодичний і фрагментарний характер.

На другому етапі також не було сформоване системне базове нормативно-правове забезпечення формування державної регіональної політики в Україні, створено лише засади для державного прогнозування регіонального розвитку; планування просторового розвитку регіонів; затверджено рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку.

На третьому етапі еволюції державної регіональної політики в Україні зроблено суттєвий крок вперед у порівнянні з попередніми етапами. Були закладені принципові основи державної регіональної політики; обґрунтовано засади для подолання депресивності регіонів; започатковано систему фінансових стимулів регіонального розвитку; визначено організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі та ін.

Четвертий етап характеризується офіційним затвердженням засад державної регіональної політики, визначенням порядку використання коштів державного фонду регіонального розвитку.

Таким чином, проведений у роботі аналіз еволюції державної регіональної політики в Україні свідчить, що до 2016 р. основне нормативно-законодавче забезпечення в країні було сформовано. Але воно продовжує носити не зовсім системний характер. Крім того, практична реалізація вже прийнятих документів свідчить про їх недоопрацьованість або невиконання.

У **другому розділі** – «Теоретичні основи і концепція просторового соціально-економічного розвитку регіонів» – представлено аналіз закордонних теорій просторового розвитку регіонів; узагальнено здобутки українських шкіл соціально-економічного розвитку регіонів; обґрунтовано концепцію просторового соціально-економічного розвитку регіонів України.

Проблеми утворення та зростання диференціації соціально-економічного розвитку регіонів країни досліджувалися в рамках кількох парадигм, які змінювали одна одну, але всі вони так чи інакше пов'язані з проблемою розміщення продуктивних сил.

Перша загальноприйнята парадигма розміщення продуктивних сил, що сприяла розумінню процесів розміщення виробництва, сформувалася в основному на базі

теоретичних концепцій і моделей Й. фон Тюнена, В. Лаунхардта, А. Вебера. Вона трактувала розміщення продуктивних сил з мікроекономічних позицій.

В епоху визнання другої парадигми розміщення продуктивних сил формується мозаїчна система національного господарства більшості країн, в якій осередки (локуси) обмежуються рамками господарських комплексів економічних районів.

Сучасна (третя) парадигма розміщення продуктивних сил ґрунтується на положеннях, що розкривають сутнісні характеристики постіндустріальної стадії, епохи економіки знань, що пояснюють особливості розміщення в просторі підприємств, основним виробничим ресурсом яких стали вже не великі площі та запаси природних сировинних ресурсів, а кваліфікована робоча сила та інноваційні технології.

У рамках даної парадигми традиційні теорії розміщення продуктивних сил сполучаються з новими теоріями і концепціями міського розвитку та регіонального зростання, корелюють з концепцією ефектів зростаючої віддачі при концентрації економічної діяльності в просторі, стикаються з новими теоріями міжрегіональної та міжнародної торгівлі.

Здійснене в роботі узагальнення українських шкіл соціально-економічного розвитку регіонів дозволило виділити два етапи їх еволюції: радянський і сучасний.

Особливості наукових поглядів на диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів України в її просторовій економіці в радянському періоді полягають у:

- орієнтації на комплексний розвиток усієї території країни при розміщенні виробництв;
- превалюванні розвитку ресурсоємних виробництв, що стимулювали рівномірне освоєння ресурсів по всій території країни;
- централізації економічної системи, стандартизації управлінських рішень з регіональної політики.

За часів незалежності в Україні були започатковані дослідження з теорії міських агломерацій та систем; теорії «центр – периферія» у сфері моделювання центр-периферійних відносин між регіонами країни; державного регулювання регіонального розвитку; концепцій та моделей дослідження поведінки ринкових агентів у рамках окремих регіонів; концепції регіонального розвитку на самодостатній основі.

Необхідність подальшого розвитку теоретичного підґрунтя дослідження диференціації соціально-економічного розвитку регіонів країни в її просторовій економіці визначила потребу в концептуальній моделі дослідження диференціації соціально-економічного простору країни.

Дана модель оперує такими парами протилежних понять, що характеризують соціально-економічний розвиток регіонів:

- однорідність – неоднорідність;
- симетричність – асиметричність;
- пропорційність – диспропорційність;
- проблемність – безпроблемність;
- рівномірність – нерівномірність;
- ієрархічність – неієрархічність;
- конвергенція – дивергенція;

– вирівнювання – поляризація.

Побудова концептуальної моделі передбачає виявлення суттєвих і змістовних властивостей його об'єкта та предмета. Необхідно також дотримуватися таких принципів: допустимої складності; допустимої тривалості; допустимих фінансових витрат; новизни дослідження, найменшої взаємозумовленості.

У роботі запропонована й операційна модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни, що складається з таких блоків (рис. 4).

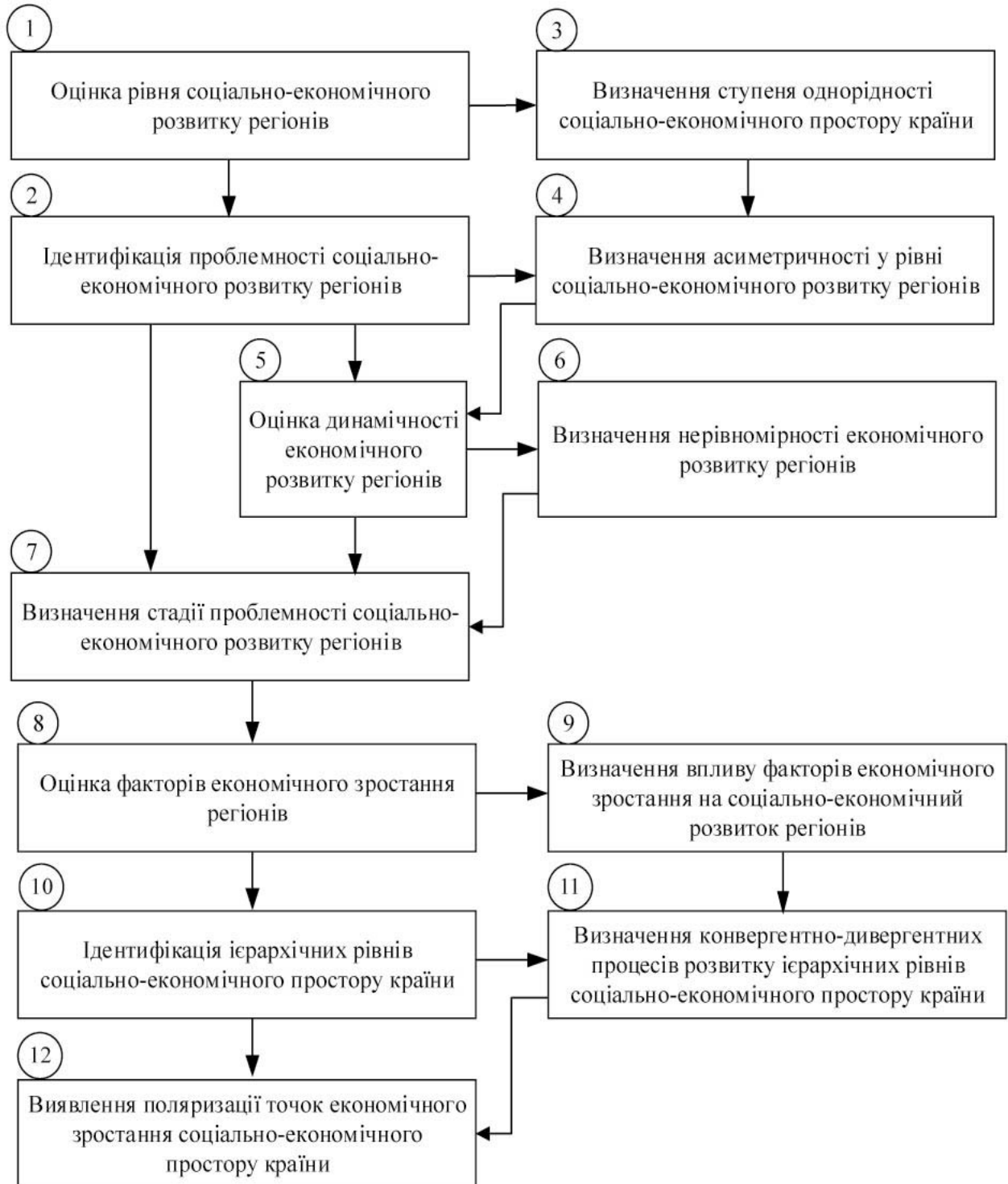

Рис. 4. Операційна модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни

Операційна дослідження є підґрунтям для висунення гіпотез і їх узагальнення. При побудові операційної моделі необхідно дотримуватися принципу співвідношення операційних властивостей об'єкта та предмета дослідження залежно від його виду. Такий підхід до відбору властивостей передбачає їх виділення залежно від наявності та сили зв'язку між їх станами.

На основі теоретичного підґрунтя, що складається з розглянутих парадигм, зарубіжних і вітчизняних теорій та концепцій регіонального розвитку, а також науково-аналітичних досліджень процесів соціально-економічного розвитку регіонів України та інших країн світу, у роботі обґрунтовано концепцію просторового соціально-економічного розвитку регіонів України, що базується на принципах синергетичної парадигми.

Проведені дослідження дозволили сформулювати такі наукові гіпотези концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України.

1. Про неоднорідність соціально-економічного простору країни.
2. Про асиметричність розподілу регіонів країни за рівнем їх соціально-економічного розвитку.
3. Про нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів країни.
4. Про зростання кількості проблемних регіонів у країні за рівнем їх соціально-економічного розвитку.
5. Про пріоритетність впливу факторів на соціально-економічний розвиток регіонів країни.
6. Про ієрархічність побудови соціально-економічного простору країни.
7. Про конвергентно-дивергентні процеси розвитку ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни.
8. Про поляризацію точок економічного зростання соціально-економічного простору країни.

Гіпотези 1–4 концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України пов'язані з теорією неоднорідності соціально-економічного розвитку регіонів; теорією нерівномірності соціально-економічного розвитку; теорією проблемності регіонів та теорією стадійності економічного розвитку.

Гіпотеза 5 була сформульована та доведена з використанням надбань теорій факторів економічного зростання, дифузії інновацій, агломераційного ефекту.

Гіпотези 6–8 базувалися на теоріях центр – периферія, конвергентно-дивергентного розвитку, точок економічного зростання.

У **третьому розділі** – «Теоретичні аспекти ідентифікації факторів економічного розвитку регіонів України» – узагальнено теоретичні підходи до визначення факторів економічного зростання регіонів; запропоновано методичний підхід до ідентифікації факторів економічного зростання регіонів країни; проведено оцінку впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток.

Аналіз теорій, наукових методик та емпіричних досліджень щодо визначення факторів регіонального зростання в різних аспектах цього явища дав змогу зробити висновок, що на сьогодні не існує загальноприйнятого визначення їх структури та кількості. Різноманітність факторів економічного зростання регіонів обумовлена як складністю їх визначення, так і специфікою теоретичних та

емпіричних досліджень.

Виходячи з досліджених у роботі теорій та методичних підходів щодо визначення факторів економічного зростання регіонів запропоновано дослідити систему показників, що складається з таких груп факторів: природничі фактори (ПФ); базові набуті фактори (БНФ); змінні фактори саморозвитку та самофінансування (ЗФСС). Оцінка даних факторів здійснюється на основі показників офіційної статистики України, що характеризують різні аспекти економічного зростання регіонів України.

Природничі фактори (ПФ) характеризуються масштабністю і конфігурацією території та її природно-ресурсним потенціалом. Показники масштабності та конфігурації відображають географічні аспекти територій, природно-ресурсний потенціал враховує рівень забезпеченості територій мінеральними, земельними, природно-рекреаційними та лісовими ресурсами.

Базові набуті фактори (БНФ) відображають якість наявного та перспективного трудового потенціалу, розвиненість транспортної мережі та забезпеченість території матеріально-технічною базою, рівень урбанізації території.

Змінні фактори саморозвитку та самофінансування (ЗФСС) висвітлюють такі аспекти економічного зростання регіонів, як: інвестиційний, науково-технічний, інноваційний та експортний потенціали регіонів та їх спеціалізацію й комплексний розвиток.

Розрахунок інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів (I_{EF}) України пропонується здійснювати за допомогою адитивної методики згортки його часткових показників, елементів та компонент (рис. 5).

Отже, серед регіонів України лідером за значенням I_{EF} , починаючи з 2005 р., є м. Київ (середнє значення I_{EF} за період, що аналізувався, перевищувало середній рівень по Україні більше, ніж у 3 рази). Дещо менші значення I_{EF} мали Донецький та Дніпропетровський регіони (середнє значення I_{EF} перевищувало середній рівень по Україні більше, ніж у 2 рази). Вищий за середній рівень I_{EF} за період, що аналізувався, по Україні мали також Харківський, Львівський, Луганський, Київський, Запорізький та Одеський регіони. Інші 16 регіонів у середньому мали рівень I_{EF} , нижчий за середній по Україні.

Характерною рисою для всіх регіонів, крім м. Київ, Миколаївського та Закарпатського регіонів, було зниження значення I_{EF} протягом періоду, що аналізувався, що пояснюється непропорційним збільшенням факторів економічного зростання м. Києва.

Проведений структурний аналіз складових інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів та дослідження їх внеску у визначеній ієрархії в його рівень дає змогу визначити особливості загальної тенденції формування економічного зростання регіонів України.

Для визначення взаємозв'язку між факторами економічного зростання та соціально-економічним розвитком регіонів проведено кореляційний аналіз. У табл. 3 наведено кореляційну матрицю (середню за період, що аналізувався) факторів економічного зростання та соціально-економічного розвитку регіонів України.

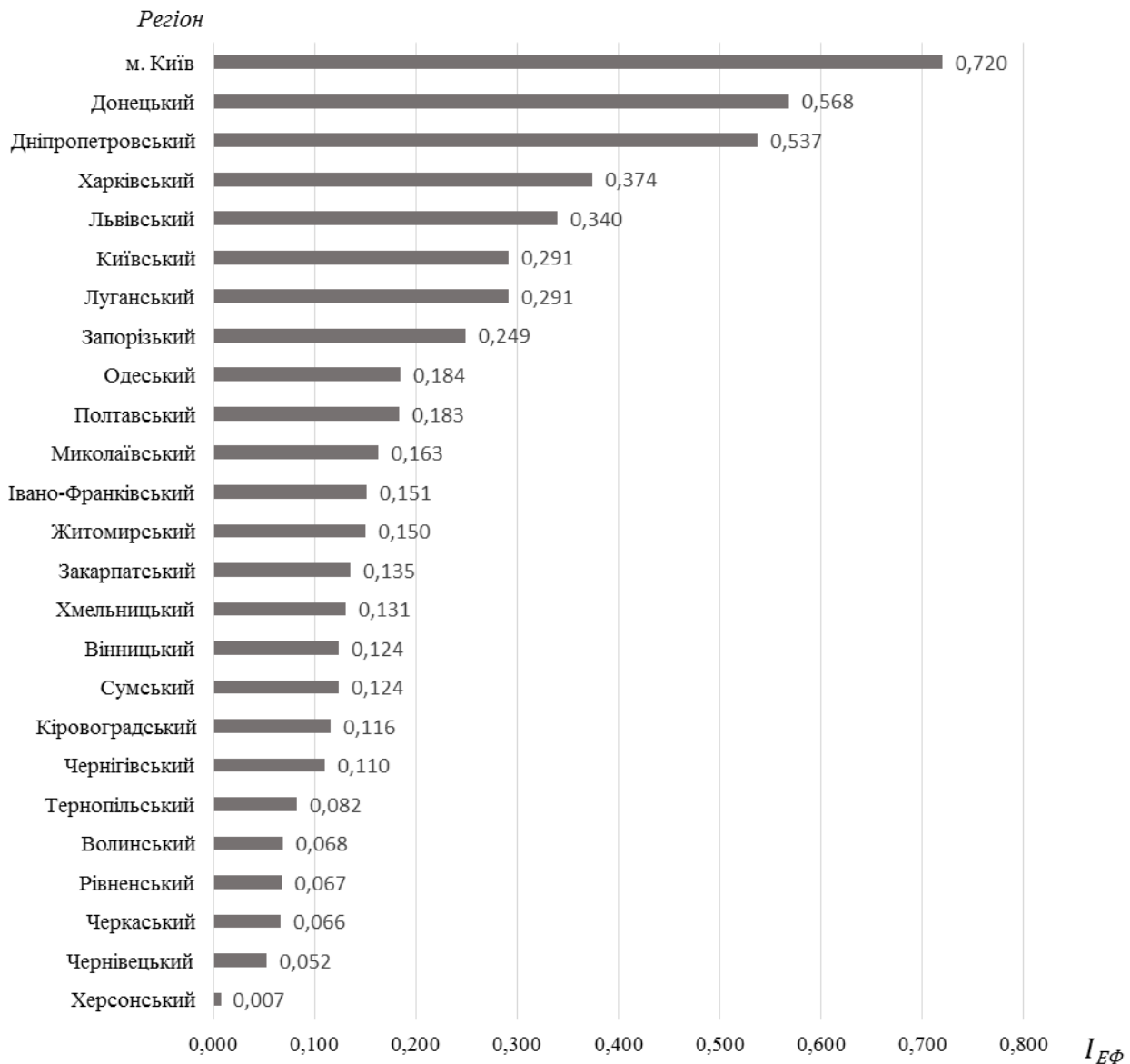

Рис. 5. Значення інтегрального показника факторів економічного зростання регіонів України у 2013 р.

Таблиця 3

Кореляційна матриця взаємозв'язку факторів економічного зростання

	$I_{E\Phi}$	$K_{П\Phi}$	$K_{БН\Phi}$	$K_{ЗФСС}$	I_{EP}	I_{CP}
$I_{E\Phi}$	1	0,5310	0,9671	0,8099	0,7904	0,7759
$K_{П\Phi}$	0,5310	1	0,4067	-0,0385	-0,0239	0,0690
$K_{БН\Phi}$	0,9671	0,4067	1	0,8118	0,7994	0,7641
$K_{ЗФСС}$	0,8099	-0,0385	0,8118	1	0,9582	0,8859
I_{EP}	0,7904	-0,0239	0,7994	0,9582	1	0,8898
I_{CP}	0,7759	0,0690	0,7641	0,8859	0,8898	1

Між інтегральним показником факторів економічного зростання та соціально-економічним розвитком регіонів України існує дуже висока взаємозалежність.

Аналіз взаємозв'язку між факторами економічного зростання та економічного й соціального розвитку регіонів свідчить, що економічний розвиток регіонів України найбільшою мірою залежить від таких факторів економічного зростання: «Капітальні інвестиції», «Фахівці вищої кваліфікації», «Частка промисловості у ВДВ економіки», «Частка сфери послуг у ВДВ економіки», «Експорт товарів» і «Вартість основних засобів».

Негативний вплив на економічний розвиток регіонів України здійснює скорочення таких факторів економічного зростання: «Чисельність економічно активного населення», «Кількість студентів вищих навчальних закладів», «Частка переробної промисловості у ВДВ економіки» та «Витрати на НДР», що пояснюється загальним скороченням чисельності населення регіонів країни, структурними змінами в економіці регіонів та зниженням частки фінансування НДР.

Соціальний розвиток регіонів України найбільшою мірою залежить від таких факторів економічного зростання: «Частка сфери послуг у ВДВ економіки», «Фахівці вищої кваліфікації», «Частка промисловості у ВДВ економіки», «Вартість основних засобів», «Капітальні інвестиції» та «Частка міського населення в загальній чисельності».

Негативний вплив на соціальний розвиток регіонів України здійснює скорочення таких факторів економічного зростання: «Чисельність економічно активного населення», «Кількість студентів вищих навчальних закладів», «Витрати на НДР» і «Прямі іноземні інвестиції», що пояснюється загальним скороченням чисельності населення регіонів країни, зниженням фінансування НДР і зменшення частки іноземних інвестицій у більшості регіонів країни.

У **четвертому розділі** – «Теоретичні аспекти визначення центр-периферійних відносин між регіонами України» – узагальнено теоретичні підходи до визначення центр-периферійних відношень між регіонами країни; проведено аналіз існуючих теоретичних і практичних підходів до дослідження регіональних просторових моделей розвитку; обґрунтовано методичний підхід до визначення центр-периферійних відносин між регіонами країни.

У роботі визначено, що процес управління розвитком регіонів країни реалізується у таких ключових сферах:

- соціальний розвиток, що втілюється в підвищенні рівня та якості життя населення, розвитку засад громадянського суспільства;
- економічний розвиток, відображений у вдосконаленні структури економіки відповідно до глобалізаційних та інтеграційних вимог, активізації інвестиційно-інноваційної діяльності, налагодженні ефективних міжрегіональних економічних зв'язків;
- просторовий розвиток, який проявляється в удосконаленні просторової організації соціально-економічної системи регіону.

Тому наукове забезпечення управління регіональним розвитком передбачає використання теоретико-практичного інструментарію теорій просторового розвитку, передусім, теорії «центр – периферія».

Понятійний апарат теорії «центр – периферія» має такий вигляд (рис. 6) і складається з такого інструментарію:

Рис. 6. Понятійний апарат теорії «центр – периферія»

– системний аналіз – для визначення складових елементів системи, які одночасно виступають характеристиками різних аспектів моделі «центр – периферія»;

– структурний аналіз – для визначення трьох базових рівнів системи та встановлення зв'язків між ними;

– стратегічний і структурно-функціональний аналіз – для формування переліку понять (характеристик) моделі «центр – периферія» на кожному рівні системи.

Імплементация інструментарію теорії «центр – периферія» в практику державної підтримки подолання диференціації регіонального розвитку має здійснюватися на таких рівнях:

– концептуальний – для формування концепції регіонального розвитку, де мають бути прописані напрями підтримки проблемних територій за рахунок удосконалення структури їх економіки, створення точок економічного зростання, які забезпечать підвищення зайнятості та добробуту населення;

– стратегічний – для розробки стратегії розвитку регіону з урахуванням існуючої моделі його просторового розвитку та напрямів її вдосконалення;

– оперативний – для обґрунтування програм розвитку окремих районів регіону, а також проектів, спрямованих на стимулювання економічного зростання напівпериферійних і периферійних територій.

Дослідження теоретичних і практичних підходів щодо застосування регіональних просторових моделей соціально-економічного розвитку в рамках концепції «центр – периферія» показало наявність широкого спектра таких моделей. Однак більшість з них носять теоретичний характер і не можуть бути застосовані на практиці, інші моделі та методи описують один або декілька практичних аспектів і не можуть бути визнаними комплексними. Найбільш прийнятними моделями комплексного дослідження соціально-економічного розвитку в рамках концепції «центр – периферія» можна визначити методи багатомірного аналізу.

У відповідності з цим у роботі обґрунтовано методичний підхід до проведення структурного дослідження центр-периферійних відносин між регіонами України (рис. 7).

Рис. 7. Методичний підхід до проведення структурного дослідження центр-периферійних відносин між регіонами України

На першому етапі, з використанням пакета прикладних програм STATISTICA 8.0, у роботі здійснено неієрархічну кластеризацію методом k -середніх залежно від значень інтегральних показників факторів економічного зростання, економічного та соціального розвитку регіонів України. Доведено, що серед характеристичних ознак (I_{EF} , I_{EP} , I_{CP}) найкращим класифікатором є рівень економічного розвитку, а найслабшим – економічні фактори зростання (табл. 4).

**Розподіл регіонів України за кластерами
залежно від значень I_{EF} , I_{EP} та I_{CP}**

1-й кластер		2-й кластер		3-й кластер	
м. Київ	0	Харківський	0,030	Вінницький	0,012
		Запорізький	0,073	Сумський	0,015
		Луганський	0,079	Хмельницький	0,022
		Львівський	0,087	Кіровоградський	0,026
		Одеський	0,121	Чернігівський	0,031
		Дніпропетровський	0,134	Волинський	0,039
		Донецький	0,143	Черкаський	0,039
		Київський	0,151	Закарпатський	0,041
				Житомирський	0,042
				Рівненський	0,058
				Миколаївський	0,058
				Івано-Франківський	0,069
				Херсонський	0,073
				Тернопільський	0,076
				Чернівецький	0,090
				Полтавський	0,124

Таким чином, результати проведеної в динаміці класифікації регіонів України за значеннями інтегральних показників факторів економічного зростання, економічного та соціального розвитку дають змогу однозначно інтерпретувати отримані кластери як:

«Центр» – регіони першого кластера (м. Київ), що складають 4% від загальної їх кількості;

«Напівпериферія» – регіони другого кластера (Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Київський, Луганський, Львівський, Одеський, Полтавський, Харківський), що складають 36% від загальної їх кількості;

«Периферія» – регіони третього кластера (Вінницький, Волинський, Житомирський, Закарпатський, Івано-Франківський, Кіровоградський, Миколаївський, Рівненський, Сумський, Тернопільський, Херсонський, Хмельницький, Черкаський, Чернівецький, Чернігівський), що складають 60% від загальної їх кількості.

На наступному етапі дослідження в роботі було проведено структурно-компонентний аналіз регіонального розподілу та внесок у нього факторів відповідних інтегральних показників. Як приклад, у табл. 5 наведено аналіз структури та динаміку узагальнюючого показника економічного розвитку – ВРП на одну особу.

Таблиця 5

ВРП на одну особу у відношенні до загальноукраїнського у 2001–2013 рр., разів

Група	Рівень	Рік		Середнє значення (2001–2013 рр.)	Темп зміни 2013 р. до 2001 р., %
		2001	2013		
1	2	3	4	5	6
Центр		3,17	3,27	3,10	103,05

Продовження табл. 5

1	2	3	4	5	6
Напівпериферія	<i>max</i>	1,25	1,38	1,36	111,10
	<i>aver</i>	1,00	1,01	1,04	100,70
	<i>min</i>	0,73	0,73	0,73	99,64
Периферія	<i>max</i>	0,91	0,82	0,84	89,94
	<i>aver</i>	0,69	0,64	0,64	91,46
	<i>min</i>	0,54	0,45	0,49	84,61

Таким чином, у досліджуваному періоді спостерігалася відносно стійка динаміка даного показника в усіх групах, із незначним зростанням у перших двох і зниженням у третій.

У **п'ятому розділі** – «Моделювання розвитку точок зростання в центр-периферійних відносинах в Україні» – обґрунтовано методичний підхід до виявлення точок економічного зростання в центр-периферійних відносинах в Україні; узагальнено моделі конвергенції в дослідженні диференціації соціально-економічного розвитку регіонів; обґрунтовано науково-практичні рекомендації щодо вибору інструментів державної підтримки вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів України.

Подальший розвиток теоретичних аспектів дослідження диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України вимагає уточнення понятійного апарату теорії полюсів зростання. Зв'язок між основними з них наведено на рис. 8.

Рис. 8. Понятійний апарат теорії полюсів зростання

Дана система понять представлена двома рівнями, які описують тенденції просторово-економічного розвитку регіонів та їх інноваційну спрямованість. Базовим поняттям у даній теорії є полюс, або точка економічного зростання, важливість якого

полягає в забезпеченні чинників стимулювання розвитку проблемних (напівпериферійних або периферійних) регіонів і скороченні на цій основі їх соціально-економічної диференціації у просторовій економіці України.

До точок економічного зростання в роботі віднесено такі регіони напівпериферії України: Дніпропетровський, Київський, Запорізький, Львівський і Харківський. Виходячи з цього, пріоритети державної підтримки соціально-економічного розвитку мають бути сконцентровані в цих регіонах.

У дисертації розвинуто методичне забезпечення дослідження конвергентно-дивергентних процесів у соціально-економічному розвитку регіонів України, яке базується на визначення таких понять, як статика, динаміка, простір, що оцінюються за допомогою σ -конвергенції, β -конвергенції та індексу Морана відповідно.

Розрахунки доводять, що в Україні тривалий період часу зберігається нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, про що свідчить й ідентифікована відсутність конвергенції регіонів України за показниками соціально-економічного розвитку (табл. 6).

Таблиця 6

Результати оцінки безумовної β -конвергенції регіонів України за ВРП на одну особу

Моделі		Усі регіони		1 кластер		2 кластер	
		Параметр конвергенції / дивергенції	Статистична значущість, $p(b)$	Параметр конвергенції / дивергенції	Статистична значущість, $p(b)$	Параметр конвергенції / дивергенції	Статистична значущість, $p(b)$
Модель Барро, Сала-і-Мартіна	b	0,007506	0,19148	0,01449	0,772239	0,001992	0,838827
	β	-0,00719		-0,01319		-0,0019	
Модель Баумоля	β	0,090067		0,202891		0,027885	
Модель Солоу – Свана	b	-0,00531	$6,3 \cdot 10^{-51}$	-0,00067	$1,5 \cdot 10^{-8}$	-0,0005	$4,6 \cdot 10^{-16}$
	β	0,005486		0,000668		-0,000527	
Модель Квадрато – Роура	β	0,00454	0,45726	0,01268	0,74901	-0,0088	0,510225

Слабка β -конвергенція за показником ВРП на душу населення для всіх регіонів спостерігається лише у відповідності до моделі Солоу – Свана, оскільки лише в цьому випадку параметр моделі, що відповідає за темп конвергенції, має статистичну значущість. Однак навіть у цьому випадку рівень адекватності моделі вкрай низький ($r^2 \approx 0,2$).

Це означає, що в економічному просторі країни зберігається формування відносин між регіонами за моделлю «центр – периферія».

Визначення точок економічного зростання (регіонів напівпериферії) у роботі здійснювалося за допомогою двовимірної матриці в площині інтегральної оцінки факторів економічного зростання (I_{FE}) та інтегральної оцінки економічного розвитку – ВРП на одну особу (I_{EP}) (рис. 9).

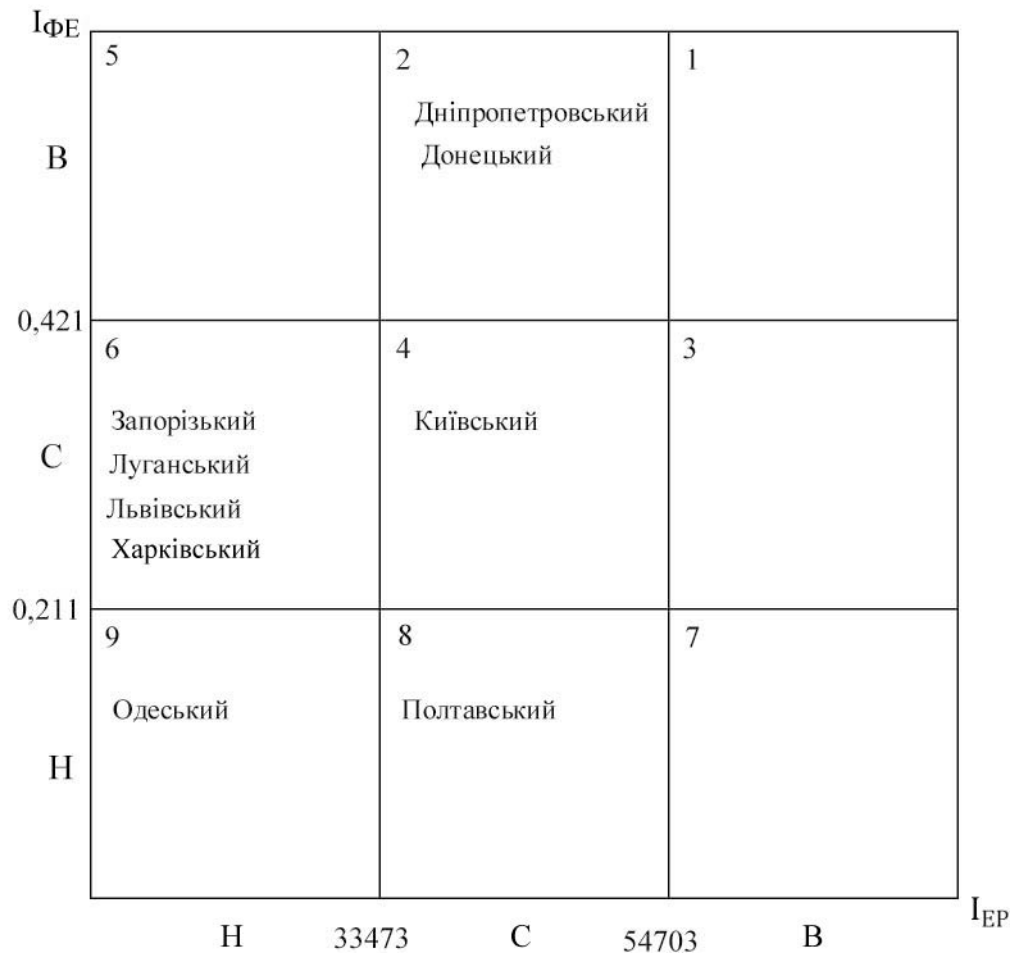

Рис. 9. Розподіл регіонів напівпериферії України у квадрантах матриці в площині «потенціал факторів економічного зростання і рівень економічного розвитку»

Великої актуальності в роботі набуло питання планування державної регіональної політики, спрямованої на зменшення міжрегіональної диференціації та пов'язаних із нею проблем. Вибір інструментів такої політики запропоновано здійснювати на основі таких принципів:

1. Урахування специфіки кожного регіону України, визначення його місця в моделі «центр – периферія».
2. Комплексне поєднання важелів державної підтримки та ринкового регулювання регіонального розвитку.
3. Постійне прагнення до налагодження внутрішньо- та міжрегіональних зв'язків.
4. Особлива увага до проблемних регіонів.
5. Орієнтація на створення точок економічного зростання у напівпериферійних регіонах.
6. Урахування внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на економічний простір країни.

Утворення точок економічного зростання у проблемних регіонах, що мають певний потенціал до розвитку, але, внаслідок дії центр-периферійних відносин, за

основними соціально-економічними показниками відстають від центру, є кінцевою метою державної регіональної політики зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України (рис. 10).

Рис. 10. Логічна схема формування інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України

Інструментами досягнення цієї мети є розбудова регіональних кластерів, територіально-виробничих комплексів, технологічних платформ на базі поєднання потужностей регіонального бізнесу, науково-дослідних і дослідно-конструкторських організацій, вищих навчальних закладів.

При обґрунтуванні переліку інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів країни доцільно додержуватися таких етапів:

1. Аналіз слабких сторін та конкурентних переваг регіону.
2. Узгодження цілей та напрямів соціально-економічного розвитку регіону із загальними цілями державної регіональної політики.
3. Аналіз можливості залучення інвестиційних ресурсів для стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів.
4. Аналіз можливості створення точок економічного зростання для стимулювання соціально-економічного розвитку регіону.

5. Вибір інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів.

Значення конкурентних переваг регіону, аналіз яких проводиться на першому етапі вибору інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, важко переоцінити в довгостроковій перспективі для забезпечення стійкого зростання регіону. Їх роль полягає в забезпеченні успіху в конкурентній боротьбі між регіонами за ресурси, у першу чергу інвестиції, кваліфіковану робочу силу та ін.

Другий етап логічної схеми вибору інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів країни передбачає координацію дій управлінців з метою досягнення відповідності цілей та напрямів соціально-економічного розвитку регіону загальним цілям державної регіональної політики. Цей етап потребує поглибленої наукової розробки стратегій соціально-економічного розвитку регіону.

Третій етап передбачає оцінку можливості залучення інвестиційних ресурсів для стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Важливість внутрішніх та зовнішніх інвестицій для регіонального розвитку полягає в тому, що вони забезпечують досягнення таких позитивних ефектів, як підвищення якісних показників господарської діяльності в регіоні; впровадження нових виробництв, розширення регіональних ринків збуту продукції та послуг; формування позитивних структурних зрушень в економіці, стимулювання регіональних суб'єктів господарювання до інноваційного оновлення; підвищення стійкості регіональних економічних систем до впливу фінансово-економічних криз.

На четвертому етапі вибору інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів країни пропонується здійснювати аналіз можливості створення точок економічного зростання для стимулювання соціально-економічного розвитку регіону. Створення точок економічного зростання в регіонах має базуватися на відборі одного або декількох перспективних видів економічної діяльності, що найкраще відображають специфіку виробничої та інноваційної орієнтації економіки регіону. Так, для регіону, що традиційно має високий або середній рівень інноваційного потенціалу, точками економічного зростання можуть стати підприємства машинобудування, хімічного виробництва тощо.

У деяких регіонах доцільно створювати точки зростання на базі великих туристичних комплексів або регіональних туристичних кластерів.

Послідовне виконання останніх двох етапів дозволяє реалізувати базовий пріоритет державної інноваційної політики – розвиток інноваційних виробництв у регіонах, що займають напівпериферійні та периферійні місця в моделі «центр – периферія» країни, та розбудову відповідної інноваційної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розроблено теоретико-методологічне забезпечення зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України.

У процесі роботи було отримано низку наукових і практичних результатів методологічного, теоретичного та емпіричного рівнів наукової новизни.

На методологічному рівні одержані результати, що полягають у такому.

1. Вперше обґрунтовано концепцію просторового соціально-економічного розвитку, яка базується на ряді доведених гіпотез: 1 – про неоднорідність соціально-економічного простору країни; 2 – про асиметричність розподілу регіонів країни за рівнем їх соціально-економічного розвитку; 3 – про нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів країни; 4 – про зростання кількості проблемних регіонів у країні за рівнем їх соціально-економічного розвитку; 5 – про пріоритетність впливу факторів на соціально-економічний розвиток регіонів країни; 6 – про ієрархічність побудови соціально-економічного простору країни; 7 – про конвергентно-дивергентні процеси розвитку ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни; 8 – про поляризацію точок економічного зростання соціально-економічного простору країни.

2. Вперше розроблено концептуальну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни, складовими якої є поняття «поляризація», «дивергенція», «конвергенція», «вирівнювання», «рівномірність», «пропорційність», «однорідність» та ін.

На теоретичному рівні отримані такі наукові результати.

1. Здійснено аналіз основних теоретико-методичних підходів до моделювання просторового розвитку регіонів країни, зокрема: до визначення структури моделі «центр – периферія» та дослідження міграції регіонів; методичних рекомендацій до моделювання світової динаміки та побудови когнітивної схеми базової регіональної моделі «центр – периферія»; методики оцінки узгодженості динаміки розвитку центральних і периферійних регіонів у рамках дифузії інновацій та ін., і доведено, що для моделювання відносин «центр – периферія» на регіональному рівні доцільно використовувати комбінацію статистичних, математичних і картографічних методів та прийомів дослідження.

2. Обґрунтовано систему понять, що описує диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни, яка складається з уточнених понять «безпроблемні регіони», «проблемні регіони», «проблемні депресивні регіони», «проблемні слаборозвинені регіони», «проблемні кризові регіони».

3. Розроблено методичний підхід до ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни, який передбачає: оцінку рівня соціально-економічного розвитку регіонів; визначення ступеня однорідності соціально-економічного простору країни; оцінку асиметричності соціально-економічного розвитку регіонів; ідентифікацію проблемності, рівномірності та динамічності економічного розвитку регіонів країни.

4. Визначено складові теорії просторового розміщення продуктивних сил, що розвивалася в рамках парадигми «нової економічної географії», до яких належать: інноваційний розвиток територіальної конкурентоспроможності; теорія трьох просторів; концепція дифузії нововведень; теорія інноваційних середовищ; теорії ендогенного зростання, які в комплексі спрямовані на формування методологічного підґрунтя для досліджень розвитку та взаємодії суспільно-економічних систем у просторі.

5. Запропоновано операційну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни, яка складається з таких блоків: оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів; визначення ступеня однорідності соціально-економічного простору країни та асиметричності в рівні соціально-економічного розвитку регіонів; ідентифікація та визначення стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів; оцінка факторів економічного зростання регіонів; ідентифікація ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни; виявлення поляризації точок економічного зростання соціально-економічного простору країни.

6. Запропоновано структурно-логічну схему оцінки факторів економічного зростання регіонів, яка передбачає урахування таких груп факторів: природничі (масштабність та конфігурація території, природно-ресурсний потенціал); базові набути (людський потенціал, інфраструктура, агломераційність); змінні фактори саморозвитку і самофінансування (інвестиції, науково-технічні та інноваційні, експорт, прогресивність структури економіки).

7. Запропоновано методичний підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток, особливістю якого є реалізація таких взаємопов'язаних етапів: оцінка соціального та економічного розвитку регіонів України; визначення зв'язку між інтегральним показником факторів економічного зростання та показниками соціально-економічного розвитку; оцінка сили впливу часткових показників факторів економічного зростання на економічний та соціальний розвиток регіонів України; ідентифікація факторів, що здійснюють позитивний та негативний вплив на економічний та соціальний розвиток регіонів України.

8. Уточнено класифікацію соціально-економічних станів регіонів країни та визначено послідовність зростання проблемності їх соціально-економічного розвитку, що має такий вигляд: депресивні – слаборозвинені – кризові. На цій основі обґрунтовано шкалу визначення стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни.

9. Обґрунтовано методичний підхід до комплексного структурного дослідження центр-периферійних відносин між регіонами України, особливістю якого є реалізація таких взаємопов'язаних етапів: проведення кластеризації регіонів за результатами оцінки факторів економічного зростання, а також їх економічного та соціального розвитку; інтерпретація отриманих кластерів з огляду на їх роль та місце в системі «центр – периферія»; структурний компонентний аналіз визначених кластерів; визначення центр-периферійних відносин між регіонами України.

10. Розроблено логічну схему взаємозв'язку між поняттями теорії зростання, до яких належать: «економічне ядро», «поліус зростання», «вісь зростання», «базисні елементи», «зона випереджаючого зростання», «агломерація», «місто», «галузь», «підприємство», «територіально-виробничий комплекс», «поліус конкурентоспроможності», «кластер», «освітня установа», «науково-дослідні інститути».

11. Розвинуто методичні положення з вибору інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку країни, які базуються на принципах: урахування специфіки кожного регіону України, визначення його місця в моделі «центр – периферія»; комплексного поєднання важелів державної підтримки та ринкового регулювання регіонального розвитку; постійного прагнення до налагодження внутрішньо- та міжрегіональних зв'язків; особливої уваги до проблемних регіонів; орієнтації на створення точок економічного зростання у напівпериферійних регіонах; урахування внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на економічний простір країни.

12. Розроблено методичні положення щодо позиціонування регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку. Ідентифіковано такі стани регіонів країни: соціально та економічно безпроблемні; соціально безпроблемні, але середньої економічної проблемності; середньої соціальної та високої економічної проблемності та ін.

На емпіричному рівні отримані такі наукові результати.

1. Обґрунтовано систему часткових показників та на її основі розраховано інтегральний та узагальнюючий показники економічного та соціального розвитку регіонів України. Лідерами за інтегральним показником соціального розвитку у 2013 р. виступали м. Київ, Київський, Одеський, Харківський, Дніпропетровський та Запорізький регіони. Лідерами за узагальнюючим показником економічного розвитку у 2013 р. виступали м. Київ, Дніпропетровський, Київський, Полтавський, Донецький та Харківський регіони.

2. Доведено, що показникам, які характеризують економічний та соціальний розвиток регіонів України, притаманна асиметрія, що свідчить про формування та закріплення тенденцій нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України.

3. Запропоновано проводити ідентифікацію динамічності ВРП регіонів України з урахуванням таких станів динаміки економіки, як випереджаюча, наздоганяюча, відстаюча, деградує. Визначено, що динамічне зростання ВРП у досліджуваному періоді дозволило таким регіонам України, як Дніпропетровський, Харківський та м. Київ зберегти високі позиції за рівнем соціально-економічного розвитку.

4. Узагальнено досвід здійснення державної підтримки проблемних регіонів України й розроблено структурно-логічну модель дослідження законодавства України з регіонального розвитку, яка базується на таких компонентах: часовий вимір; об'єкт управління; функції державного управління; нормативно-правове, організаційне, інструментальне, фінансове забезпечення.

5. Визначено, що серед усіх регіонів України у м. Києві було зафіксовано найвище значення інтегрального показника факторів економічного зростання (0,720). Друге та третє місця займали Донецький та Дніпропетровський регіони зі значеннями інтегрального показника 0,568 та 0,537 відповідно. Четверте місце займала Харківська область (0,374). Аутсайдерами за інтегральним показником факторів економічного зростання в досліджуваному періоді були Волинський, Рівненський, Черкаський, Чернівецький та Херсонський регіони.

6. Доведено, що в досліджуваному періоді негативний вплив на соціальний розвиток усіх регіонів України здійснювало скорочення таких факторів: чисельність економічно активного населення; кількість студентів вищих навчальних закладів; витрати на НДР та прямі іноземні інвестиції. На економічний розвиток усіх регіонів України, окрім зазначених вище, негативно впливало скорочення такого фактора, як частка переробної промисловості у валовій доданій вартості економіки, що пояснюється структурними змінами в економіці країни.

7. Досліджено структуру моделі «центр – периферія» для регіонів України та встановлено, що до кластера «центр» потрапило м. Київ; до кластера «напівпериферія» потрапили Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Київський, Луганський, Львівський та ін. регіони, або 36% від загальної кількості регіонів України; до кластера «периферія» – Вінницький, Волинський, Житомирський, Закарпатський, Івано-Франківський та ін. регіони, або 60% від загальної кількості регіонів України. Дослідження дозволило визначити основні характеристики та структуру кластерів у рамках моделі «центр – периферія».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи в колективних монографіях

1. Козирєва О. В. Теорія і практика дослідження диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2016. 256 с.

2. Вплив асиметрії умов членства України в СОТ на її зовнішню торгівлю з країнами ЄС і Митного Союзу ЄВРАЗЕС/М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко, С. В. Беренда, О. В. Козирєва та ін. // У кн. «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики»: монографія/під ред. Кизима М. О., Іванова Ю. Б. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 85–109.

Особистий внесок: досліджено особливості формування асиметрії просторового соціально-економічного розвитку регіонів України під впливом зовнішньоекономічних факторів.

3. Белікова Н. В., Козирєва О. В. Наукові проблеми аналізу та оцінки тенденцій і спрямованості економічної інтеграції у світі та його регіонах // В кн. «Социально-экономическое развитие Украины и ее регионов: проблемы науки и практики»: монография/под ред. д. э. н., проф. Пономаренко В. С., д. э. н., проф. Кизима Н. А., д. э. н., проф. Раевневой Е. В. Харьков: ФЛП Александрова К. М.; ИД «ИНЖЭК», 2012. С. 222–246.

Особистий внесок: обґрунтовано роль глобалізаційних факторів у формуванні стимулів соціально-економічного розвитку регіонів України, узагальнено специфічні

риса регіоналізації та її впливу на просторовий соціально-економічний розвиток регіонів України.

4. Оцінка наслідків входження України до СОТ/М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко, О. В. Козирєва, В. Є. Хаустова та ін.: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2013. 120 с.

Особистий внесок: здійснено аналіз впливу входження України до СОТ, який відбувався в руслі загальносвітових інтеграційних процесів, на соціально-економічний розвиток регіонів України.

Статті в наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз

5. Белікова Н. В., Козирєва О. В., Черкаський І. Б. Теоретичні аспекти визначення сутності та змісту економічної інтеграції. *Бізнес Інформ*. 2014. № 2. С. 12–17.

Особистий внесок: доведено, що одним з факторів, які визначають тенденції та спрямованість соціально-економічного розвитку регіонів України, є економічна інтеграція.

6. Можливості і загрози від членства України в СОТ у зовнішній торгівлі продукцією високотехнологічних галузей в умовах співпраці з країнами ЄС і Митного Союзу ЄВРАЗЕС/М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко, В. Є. Хаустова, О. В. Козирєва та ін. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 6–25.

Особистий внесок: досліджено особливості переходу до інноваційної моделі економіки на основі створення точок економічного зростання в регіонах країни.

7. Козирєва О. В., Гейман О. А. Аналіз нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2015. № 12. С. 93–104.

Особистий внесок: обґрунтовано методичний підхід до оцінки міжрегіональної соціально-економічної диференціації та дослідження конвергентно-дивергентних процесів соціально-економічного розвитку регіонів України.

8. Гейман О. А., Козирєва О. В., Красноносова О. М. Світовий досвід розвитку теорії просторового розміщення продуктивних сил. *Бізнес Інформ*. 2016. № 1. С. 35–42.

Особистий внесок: запропоновано понятійну систему теорії полюсів зростання, визначено можливості її застосування в управлінні регіональним розвитком.

9. Козирєва О. В. Аналіз диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у країнах – членах ЄС. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 14–23.

10. Козирєва О. В. Методичний підхід до оцінки факторів економічного зростання регіонів України. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4953>

11. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Козирєва О. В. Аналіз законодавства України з державної підтримки розвитку проблемних регіонів. *Бізнес Інформ*. 2016. № 7. С. 17–27.

Особистий внесок: узагальнено особливості нормативно-законодавчого забезпечення державного регулювання соціально-економічним розвитком регіонів України, обґрунтовано етапи еволюції державної підтримки проблемних регіонів в Україні.

12. Козирєва О. В. Поглиблення інтеграції України з ЄС. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. № 2. С. 157–164.

13. Sahaidak-Nikitiuk R. V., Demchenko N. V., Kozuryeva O. V. Organizational and methodological bases of pharmaceutical clusters formation and development. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9 (171). С. 149–154.

Особистий внесок: досліджено основні проблеми створення кластерних структур в Україні, запропоновано організаційно-економічні засади взаємодії фармацевтичного кластера, регіону й держави.

14. Козирєва О. В., Тур О. В. Політика вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів в Європейському Союзі. *Бізнес Інформ*. 2016. № 9. С. 34–39.

Особистий внесок: узагальнено досвід планування та реалізації державної регіональної політики в країнах ЄС, запропоновано матричний підхід до ідентифікації нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів країн – членів ЄС.

15. Козирєва О. В. Аналіз теоретичних підходів до визначення факторів економічного зростання регіонів. *Проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 80–89.

16. Кизим М. О., Козирєва О. В. Оцінка β -конвергенції соціально-економічного розвитку регіонів України. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 104–114.

Особистий внесок: запропоновано методичні положення з оцінки міжрегіональної диференціації на основі дослідження процесів β -конвергенції.

Статті в наукових фахових виданнях України

17. Можливості та загрози від членства в СОТ для України у зовнішній торгівлі сільськогосподарськими товарами з країнами ЄС і Митного Союзу ЄВРАЗЕС/ М. О. Кизим, І. В. Ярошенко, І. Ю. Матюшенко, О. В. Козирєва та ін. *Моделювання регіональної економіки: зб. наук. пр.* 2013. № 2 (22). С. 185–204.

Особистий внесок: проведено аналіз впливу інтеграційних процесів на формування продовольчої безпеки країни та стимулювання економічного розвитку напівпериферійних регіонів.

18. Козирєва О. В. Визначення впливу центр-периферійних відносин регіонів України на їх соціально-економічний розвиток. *Моделювання регіональної економіки: зб. наук. пр.* 2015. № 2 (26). С. 282–302.

19. Козирєва О. В. Генезис вітчизняної наукової думки з проблем розміщення продуктивних сил та регіональної економіки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 12. С. 56–61.

20. Козирєва О. В. Дослідження особливостей регіональних моделей просторового розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 8. С. 22–34.

21. Козирєва О. В. Науково-методичний підхід до визначення центр-периферійних відносин між регіонами України. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2016. № 4. С. 21–29.

22. Гейман О. А., Козирєва О. В., Тур О. В. Державна підтримка проблемних регіонів в Україні. *Моделювання регіональної економіки*. 2015. № 2 (25). С. 32–39.

Особистий внесок: запропоновано методичні положення з вибору інструментів державної підтримки вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів України на основі створення у напівпериферійних регіонах точок економічного зростання.

23. Козирєва О. В. Теоретичне забезпечення формування концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів в Україні. *Управління розвитком*. 2016. № 2. С. 57–64.

24. Козирєва О. В. Теоретичні положення з вибору інструментів державної підтримки вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів України. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія: економіка та менеджмент. 2016. Вип. 4 (67). С. 73–84.

Статті в інших наукових виданнях

25. Козирєва О. В., Самойленко В. В. Визначення рівня збалансованості соціально-економічних та інноваційних аспектів діяльності регіонів України. *Коммунальное хозяйство городов*. 2008. № 85. С. 358–371.

26. Козирєва О. В. Кластерні структури як інструмент інноваційної моделі розвитку підприємств // Проблеми та перспективи регулювання міжнародних економічних відносин: збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук. Дніпропетровськ: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 157–164.

Тези доповідей на конференціях

27. Козирєва Е. В. Экономическая интеграция: виды, цели, особенности // У кн. «Актуальні проблеми економічного розвитку»: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції 17 лютого 2014 р. Харків: ВД «ІНЖЕК». С. 42–47.

28. Козирєва О. В. Оцінка нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів в країнах-членах ЄС // У кн. «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»: матеріали Міжнародної наукової конференції 26–28 травня 2016 р. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2016. С. 347–351.

29. Козирєва О. В. Механізми вирівнювання диференціації соціально-економічного розвитку регіонів в ЄС // Materiály XII mezinárodní vědecko-praktická konference «Zprávy vědecké ideje – 2016». Díl 2. Ekonomické vědy. Veřejná správa. Politika. History: Praha Publishing House «Education and Science», 2016. S. 50–53.

30. Козирєва О. В. Ідентифікація факторів економічного зростання регіонів України // Trends of modern science: Materials of the XII International scientific and practical conference. 2016. Vol. 5. Economic science. Sheffield: Science and education LTD. P. 98–101.

31. Козирєва О. В. Генезис вітчизняного законодавства з державної підтримки розвитку проблемних регіонів // Міжнародна наукова-практична конференція «Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи» (9–10 вересня 2016 р., м. Київ). С. 82–86.

32. Козирєва О. В. Особливості центр-периферійних відносин регіонів України // Materiály XII mezinárodní vědecko-praktická konference «Aktuální vědecké vymoženosti». Díl 3. Ekonomické vědy a Veřejná správa. Praha: Publishing House «Education and Science». 2016. S. 34–36.

Анотація

Козирєва О. В. Теоретичні аспекти диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. – Харків, 2016.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічного забезпечення зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України.

На основі синергетичної парадигми та парадигм розвитку просторової економіки розроблено концепцію просторового соціально-економічного розвитку регіонів України, яка складається із сукупності пов'язаних між собою гіпотез і дозволяє робити вибір напрямів державної підтримки вирівнювання просторового розвитку регіонів країни.

Обґрунтовано концептуальну модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни, складовими якої є поняття: «поляризація», «дивергенція», «конвергенція», «вирівнювання», «рівномірність», «пропорційність», «однорідність», «асиметричність», «динамічність», «проблемність» та «безпроблемність», «ієрархічність» та «неієрархічність».

Розроблено методичний підхід до оцінки впливу факторів економічного зростання регіонів на їх соціально-економічний розвиток, який складається з таких взаємопов'язаних етапів: оцінка соціального та економічного розвитку регіонів України; визначення зв'язку між інтегральним показником факторів економічного зростання та показниками соціально-економічного розвитку; оцінка сили впливу часткових показників факторів економічного зростання на економічний та соціальний розвиток регіонів України; ідентифікація факторів, що здійснюють позитивний та негативний вплив на економічний та соціальний розвиток регіонів України.

Удосконалено методичний підхід до структурного дослідження центр-периферійних відносин між регіонами України, який включає такі взаємопов'язані етапи: проведення кластеризації регіонів за результатами оцінки факторів економічного зростання, а також їх економічного та соціального розвитку; інтерпретація отриманих кластерів з огляду на їх роль та місце в системі «центр – периферія»; структурний компонентний аналіз визначених кластерів; визначення центр-периферійних відносин між регіонами України.

Дістало подальшого розвитку теоретичне забезпечення зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України, яке складається з операційної моделі дослідження диференціації соціально-економічного простору країни; структурно-логічної схеми оцінки факторів економічного зростання регіонів; методичного підходу до ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни; методичних положень щодо позиціонування регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку; методичних положень з вибору інструментів державної підтримки зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України.

Ключові слова: міжрегіональна диференціація, соціально-економічний розвиток регіонів, просторова економіка, центр-периферійні відносини, точка економічного зростання.

Аннотация

Козырева Е. В. Теоретические аспекты дифференциации социально-экономического развития регионов в пространственной экономике Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 – Развитие производительных сил и региональная экономика. – Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины. – Харьков, 2016.

Диссертация посвящена обоснованию теоретико-методологического обеспечения сокращения процессов дифференциации социально-экономического развития регионов Украины.

Разработана концепция пространственного социально-экономического развития регионов страны, которая базируется на принципах синергетической парадигмы (нелинейность, открытость, многовариантность, неопределенность, неравновесность), а также на трех парадигмах развития пространственной экономики.

Данная концепция состоит из совокупности связанных между собой гипотез, а именно: о неоднородности социально-экономического пространства страны; об асимметричности распределения регионов страны по уровню их социально-экономического развития; о неравномерности социально-экономического развития регионов страны; о росте числа проблемных регионов в стране по уровню их социально-экономического развития; о приоритетности влияния факторов на социально-экономическое развитие регионов страны; об иерархичности построения социально-экономического пространства страны; о конвергентно-дивергентных процессах развития иерархических уровней социально-экономического пространства страны; о поляризации точек экономического роста в социально-экономическом пространстве страны.

Предложена концептуальная модель исследования дифференциации социально-экономического пространства страны, составляющими которой являются понятия: «поляризация», «дивергенция», «конвергенция», «выравнивание», «равномерность», «пропорциональность», «однородность», «асимметричность», «динамичность», «проблемность» и «беспроблемность», «иерархичность» и «неиерархичность».

Разработан методический подход к оценке влияния факторов экономического роста регионов на их социально-экономическое развитие, особенностью которого является реализация следующих взаимосвязанных этапов: оценка социального и экономического развития регионов; определение связи между интегральным показателем факторов экономического роста и показателями социально-экономического развития; оценка силы влияния частных показателей факторов экономического роста на экономическое и социальное развитие регионов Украины; идентификация факторов, которые оказывают позитивное и негативное влияние на экономическое и социальное развитие регионов Украины.

Усовершенствован методический подход к проведению структурного исследования центр-периферийных отношений между регионами Украины, который включает следующие взаимосвязанные этапы: проведение кластеризации регионов по

результатам оценки факторов экономического роста, а также их экономического и социального развития; интерпретация полученных кластеров с точки зрения их роли и места в системе «центр – периферия»; структурный компонентный анализ определенных кластеров; определение центр-периферийных отношений между регионами Украины.

Исследована структура модели «центр – периферия» для регионов Украины. Обоснован состав и структурные характеристики центра, полупериферии и периферии.

Представлены рекомендации по выбору инструментов государственной поддержки выравнивания социально-экономического развития регионов страны, целью которой является создание точек экономического роста в проблемных регионах.

Ключевые слова: межрегиональная дифференциация, социально-экономическое развитие регионов, пространственная экономика, центр-периферийные отношения, точка экономического роста.

Annotation

Kozyreva O. V. Theoretical aspects of differentiation in the socio-economic development of regions in the spatial economy of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for a Doctor of Economic Sciences degree in specialty 08.00.05 – Productive forces development and regional economy. – Research Centre for Industrial Development Problems of NAS of Ukraine. – Kharkiv, 2016.

The dissertation is devoted to substantiation of theoretical and methodological support for reducing differentiation processes of the socio-economic development of Ukrainian regions.

A concept of spatial socio-economic development of regions of the country based on principles of synergetic paradigm (non-linearity, openness, multiplicity, uncertainty, and disequilibrium) as well as on three paradigms of development of the spatial economics is elaborated in the dissertation.

The presented concept comprises a set of interrelated hypotheses about: heterogeneity of the socio-economic space of the country; asymmetric distribution of regions of the country in terms of their socio-economic development; unevenness in the socio-economic development of the regions; increase in the number of problem regions in terms of the level of their socio-economic development; priority in the influence of development factors on the socio-economic development of the regions; hierarchy nature of building the socio-economic space of the country; convergent-divergent processes in developing hierarchical levels of the socio-economic space of the country; polarization of points of economic growth in the socio-economic space of the country.

A conceptual model for studying the differentiation of the socio-economic space of the country, which includes the following notions: polarization, divergence, convergence, alignment, uniformity, proportionality, homogeneity, asymmetry, dynamism, problematic and unproblematic, hierarchy and non-hierarchy, is proposed.

There has been developed a methodical approach to assessing the impact of factors contributing to economic growth of the regions on their socio-economic development, which peculiar feature is implementation of the following interconnected stages: evaluating the

social and economic development of the regions; determining the relationship between the integral indicator of growth factors and indicators of socio-economic development; estimating the impact of specific indicators of growth factors on the economic and social development of regions of Ukraine; identifying factors that exert positive and negative influence on the economic and social development of Ukrainian regions.

The methodical approach to complex structural studies of the center-periphery relations between regions of Ukraine has been improved and implies the implementation of the following interrelated stages: clustering the regions by the results of evaluating factors of their economic growth as well as their economic and social development; interpreting the obtained clusters with respect to their role and place in the “center-periphery” system; conducting a structural component analysis of individual clusters; defining center-peripheral relations between regions of Ukraine.

The structure of the “center – periphery” model for regions of Ukraine is studied. The composition and structural characteristics of the center, semi-periphery and periphery is substantiated.

Recommendations on choosing instruments of state support to align the socio-economic development of regions of the country aimed at creation of points of economic growth in problem regions are presented.

Key words: regional differentiation, socio-economic development of regions, spatial economy, center-periphery relations, point of economic growth.

Підписано до друку 31.10.2016 р. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Обсяг 1,7 ум.-друк. арк. Друк різнограф
Наклад 100 прим. Зам. № Безкоштовно.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»
61003, Україна, м. Харків, пров. Соляниківський, 4,
т. (057) 771-00-92, 771-00-96